

DUCHOWA LEKTURA TRZECH PIERWSZYCH PROŚB

Komentarz egzegetyczny nie wyczerpuje bogactwa *Ojciec nasz*. W ciągu wieków chrześcijanie wypowiadali słowa, rozważali je i próbowali wyciągnąć z nich różne, liczne znaczenia, w polu semantycznym, często przeciwstawiającym się sobie. Chcemy tu przedstawić kilka duchowych interpretacji modlitwy, wychodząc od trzech pierwszych prośb.

Imię, królestwo, wola: trzy pierwsze prośby dotyczą Pana. Zbierają one w sobie postępujące objawienie Biblii, trzy etapy, które nadają rytm świętej historii: prorocki, królewski i kapłański.

Ojciec nasz było często komentowane jako reguła życia zaproponowana chrześcijanom (szczególnie druga część modlitwy): pierwsze prośby są nie tyle umoralniające, co czysto teologiczne i znajdują się u źródła interpretacji duchowych o rzadkim bogactwie. Te interpretacje są zawsze chrystologiczne, a czasami także trynitarnie.

Nie zdołamy w tym artykule omówić wszystkich interpretacji¹. Wybrane zostały te, które – naszym zdaniem – miały największe oddziaływanie.

1. Tradycja łacińska

Jeden z pierwszych, Tertulian, na początku II wieku, komentuje *Pater noster* w traktacie o modlitwie: „Modlitwa Pańska – mówi – jest streszczeniem całej Ewangelii”².

Komentując pierwsze prośby, Tertulian sytuuje się u początku podwójnej tradycji: z jednej strony prośby te przenoszą na lu-

¹ Patrz indeks *Patrologia latina* [= PL], *Oratio dominica* i Solignac 1984, kol. 389-395.

² Hamman 1995, s. 25-52, i następne teksty s. 55-59.

dzi część anielskiego oficjum (odtąd dołączamy do ich głosów), a z drugiej strony jesteśmy ich adresatami: to w nas owo imię jest uświęcane. Tertulian precyzuje, że modlitwa rozciąga się także na wszystkich innych („nie mówimy: «niech twoje imię będzie uświęcone w nas», aby mogło ono takim być we wszystkich ludziach”).

Innym świadkiem jest Cyprian z Kartaginy, jeden z wielkich świadków chrześcijaństwa łacińskiego pierwszych wieków. Około 250 r. zredagował on komentarz do *Ojciec nasz*, w którym zapytywał:

„Jesteśmy dalecy od myślenia, że nasze modlitwy mogłyby coś dorzucić do świętości Boga: prosimy tylko, aby jego imię było uświęcone w nas”

Gdy modlimy się o przyście królestwa, to czynimy to dla nas, ale Cyprian proponuje także inną interpretację:

„Możemy także rozumieć przez królestwo Boże samego Chrystusa. Każdego dnia pragniemy, aby On się ukazał, wzdychamy bez przerwy za jego przyściem. Ponieważ jest on naszym zmartwychwstaniem, to w nim zmartwychwstaniemy, może On także być królestwem Bożym, ponieważ w Nim królujemy”

W końcu odnośnie do woli Ojca:

„my nie prosimy, by Bóg uczynił, co chce, ale by z nas uczynił to, co chce Pan”

Duchowość zachodnią zdominuje interpretacja teologów afrykańskich zmieniona przez św. Augustyna. Istotne komentarze biskupa Hippony zostały zebrane w XVII wieku przez Phileremusa Palaeologa (pseudonim mnicha Celestyna, Martina Lardenoya zm. 1671³). Augustyn podąża drogą chrystologiczną, aby podkreślić oryginalność modlitwy chrześcijańskiej. To dzięki synowskiej adopcji chrześcijanie mogą mówić „Ojciec nasz”: „Jedyny Syn ma niezliczonych braci, którzy mogą mówić *Ojciec nasz*⁴”

³ Lardenoy 1673.

⁴ *Kazanie 57, 2, PL 38 (patrz także Kazanie 58, 2).*

Komentatorzy łacińscy pójdą za nurtem interpretacji typu ascetycznego. My nie możemy niczego dorzucić do świętości, do królestwa, ani do woli Ojca: modlimy się dla nas samych, aby te prośby zrealizowały się w nas. Trzy prośby dotyczą naszej doskonałości wewnętrznej.

Jednakże Augustyn połączył prośby z *Pater noster* z siedmioma darami Ducha i siedmioma pierwszymi błogosławieństwami⁵, według następujących odniesień⁶:

Prośby z <i>Pater</i>	Dary Ducha Świętego	Błogosławieństwa
Uświęcenie imienia	Bojaźń Boża	Ubodzy w duchu
Przyjście królestwa	Pobożność	Cisi
Wola Boga	Umiejętność	Ci, którzy płaczą
Chleb powszedni	Siła	Ci, którzy łakną i pragną
Odpuszczenie win	Rada	Miłosierni
Nie paść w pokuszenie ⁷	Rozum	Czystego serca
Wyzwolenie od zła	Mądrość	Wprowadzający pokój

Jest z pewnością coś sztucznego w tych odniesieniach, jednak winniśmy zachować troskę Augustyna, aby złączyć w całość prośby z *Pater noster* z darami Ducha Świętego, źródłem wszelkiej świętości i z błogosławieństwami, normą całego życia chrześcijańskiego. Z pewnymi różnicami cała tradycja zachodnia przejmie te odniesienia.

2. Tradycja grecka

Tradycja grecka dzieli z tradycją łacińską pierwszy etap interpretacji, ten ukazujący *Ojciec nasz* jako regułę życia: wypada, by chrześcijanin wiódł życie godne swojej kondycji dziecka Bożego. Poza tym ta linia interpretacyjna była bardzo odpowiednia dla homilii chrzcielnych, gdzie komentarze do *Pater noster* były obowiązkowe. W ten sposób, gdy Grzegorz z Nyssy (IV wiek)

⁵ Ósme było zarezerwowane dla „człowieka doskonałego” (*De sermone in monte*, I, 4, 12).

⁶ *De sermone in monte*, II, 11, 38; Solignac 1984, kol. 402.

⁷ Aby nie mieć „podwójnego serca”

zapytuje, jaką by można mieć potrzebę, by prosić Boga o uświęcenie Jego Imienia, albo o nadejście Jego królestwa, odpowiada:

„Słowo być może chce nas nauczyć dzięki tej modlitwie tego: natura człowieka jest niezdolna swoją własną siłą osiągnąć żadnego dobra. Z tego powodu żaden z naszych wysiłków nie byłby wystarczający, jeśli pomoc Boga nie uczyniłaby silnym zwiniełego w nas dobra.

Rzeczywiście to w naszym życiu Imię boskie powinno być uświęcone: odkąd umocni się Twoje królestwo, rozproszy się ból, smutek, łzy, aby ustąpić miejsca życiu, pokojowi i radości”⁸.

Teodor z Mopsuestii, jeden z mistrzów szkoły antiocheńskiej na przełomie IV/V w., wygłosił między 382 a 392 r. szesnaście *Homilii katechetycznych*: dziesięć pierwszych wyjaśnia *Credo*, których nauczanie dogmatyczne jest uzupełnione przez *Ojciec nasz* (homilia XI) i pouczenia o chrzcie i Eucharystii (homilie XI do XVI⁹). Trzy pierwsze prośby są dla niego wezwaniem do działania, aby przemienić codzienne zachowanie na obraz życia niebieskiego: „Trzeba, byśmy trzymali się go na ziemi w taki sposób, w jaki wierzymy, że boska wola króluje w niebiosach (XI,12)”.

W *Konferencjach* (ok. 426 r.) mnicha Jana Kasjana odbija się echem podwójna tradycja, którą odkryliśmy u Tertuliana¹⁰. Dla każdej z trzech prośb proponuje on pierwszą lekturę typu mistycznego, później sugeruje interpretację ascetyczną.

W ten sposób wyjaśnia drugą prośbę:

„Drugą prośbą czystej duszy jest pragnąć, by królestwo jej Ojca przyszło natychmiast, to znaczy, by Chrystus królował przez wszystkie dni w świętych [...] i by Bóg stał się mistrzem naszych dusz [...]. Słowa te mogą także oznaczać królestwo obiecane wszystkim prawdziwym dzieciom Bożym”

Bizantyjski Wschód odejdzie od prostej lektury moralizatorskiej, by zaproponować interpretację mistyczną.

⁸ Homilia 3 (*Patrologia graeca* [= PG] 44, 1149 nn); Hamman 1995, s. 82-90.

⁹ W Antiochii, w odróżnieniu od Jerozolimy, *Pater* i sakramenty były wyjaśniane katechumenom przed chrztem.

¹⁰ Jan Kasjan, *Konferencja IX*, 25, i ojciec Izaak, w: *Conférences*, tł. E. Pichery, Sources chrétiennes 54, 2009, s.60-62.

Najbogatszym traktatem jest *Krótkie wyjaśnienie* Maksyma Wyznawcy (napisane ok. 630 r.¹¹). Wiąże on każdą prośbę z jedną z siedmiu tajemnic chrześcijaństwa:

„*Teologia*¹², synostwo w łasce, równość we czci z aniołami, uczestnictwo w życiu wiecznym, powrót do siebie samej duszy, która pozwoliła się zmylić, unieważnienie prawa grzechu i zniszczenie tyranii Złego ducha¹³”

Trzy pierwsze prośby stawiają człowieka na tym samym poziomie co aniołów; uczestniczy on w chwale imienia, królestwa i woli:

„Jedno jest zgromadzenie mocy ziemskich i niebieskich, które otrzymują do podziału dobra boskie, odkąd natura ludzka, w jednej i tej samej woli, celebryje w radości z mocami z wysoka chwałę Bożą [...]. Modlitwa prosi, by ci, którzy są w niebie i ci, którzy są na ziemi pochodzili z jednej woli”

Maksym łączy wezwanie („Ojczy nasz”) z dwoma pierwszymi prośbami, jednocząc w ten sposób Ojca, Imię i Królestwo, które interpretuje jako jedną Trójcę:

„Ponieważ Imię Ojca, to imię, które istnieje w samej istocie (*ousia*), to Syn jedyny. A Królestwo Boga Ojca, to królestwo, które istnieje w samej istocie, to Duch”

Maksym zna tutaj wariant tekstu Łukaszowego („niech przyjdzie Duch Święty, który nas oczyszcza”):

„Zaczynając tę prośbę, jesteśmy prowadzeni do uczczenia Trójcy konsubstancjalnej i ponadnaturalnej jako przyczyny stwórczej naszego powstania [...]. Czcząc wezwanie Tego, który nas zrodził przez łaskę, staramy się wyrazić w naszym życiu, które wiemy, ślad Tego, który nas zrodził: uświęcamy jego imię na ziemi, naśladujemy go jako Ojca, okazujemy się jego dziećmi przez nasze czyny, i uwielbiamy w tym, co

¹¹ PG 90, 876; Hamman 1995, s. 189-218; patrz także Dalmais 1953 i Riou 1973, s. 214-239.

¹² *Teologia* jest doświadczalnym, nie tylko pojęciowym poznaniem Trójcy.

¹³ PG 90, 876a, Riou 1973, s. 217.

myślimy lub w tym, co czynimy Syna Ojca z natury, który sam sprawia to synostwo”

Trzecia prośba powraca do tego, co było wcześniej i to podsumowuje. Czynić wolę, to nic innego jak uświęcać imię i przyzywać królestwo:

„Tak naśladować aniołów z nieba, znajdziemy się w nieustannej adoracji Boga i objawimy się jako posiadający na ziemi to samo obywatelstwo, co aniołowie”

Zamieszczony w *Wielkiej Filokalii*¹⁴ ów komentarz trynitarny wywarł wielki wpływ na Wschód.

3. Interpretacje średniowieczne i współczesne

Jak powiedzieliśmy, wpływ Augustyna zdominował interpretacje łacińskie, które się powtarzają. Wyjątek stanowi Rupert z Deutz w swoim komentarzu do Ewangelii według św. Mateusza (około 1126 r.¹⁵).

„*Niech twoje imię będzie uświęcone*: oby wierni zostali wyciągnięci spośród narodów, zebrani w jeden lud i ochrzczeni na odpuszczenie grzechów, oto czym jest uświęcenie twojego imienia, o Ojcie wszytkich ludzi, ponieważ stają się świętymi ci, nad którymi wezwano twojego imienia”

Przyjście królestwa jest wyjaśnione na sposób eschatologiczny, podczas gdy wolą jest zbawienie wszytkich ludzi, według słów Jezusa: „Jest wolą Tego, który Mnie posłał, abym nic nie stracił z tego wszytkiego, co Mi dał, ale żeby to wskrzesił w dniu ostatecznym” (J 6,39).

Szczególne miejsce należy się franciszkanom hiszpańskim: *Ojcie nasz* zajmuje szczególne miejsce w ich głoszeniu, z powodu parafrazy przypisywanej świętemu Franciszkowi. Wiadomo, że Teresa z Avila przypisuje¹⁶ jednemu z jego pism – *Trzecie Abecadło* brata Franciszka z Osuna (1492-1540¹⁷) – odkrycie swo-

¹⁴ *Philokalie des Pères neptiques* 1995, t. 2, s. 187-202.

¹⁵ PL 169, kol. 1427-1434.

¹⁶ *Droga*, 4,6.

¹⁷ Osuna 1972, s. 478-483; Solignac 1984, kol. 409.

jej drogi modlitwy. Krótki rozdział dostrzega w imieniu, które ma być uświęcone, Miłość, „miłość uświęconą, oczyszczoną ze wszystkiego, co ziemskie”

Wyjaśnienie *Pater noster* jest dużo bardziej rozwinięte u innego hiszpańskiego franciszkanina, Juana Péreza de Pineda (1513?–1539?), niezmordowanego autora, którego *Agricultura christiana*, w trzydziestu pięciu dialogach¹⁸, przechodzi przez całą chrześcijańską egzystencję pod alegoryczną osłoną motywów rolniczych. Dwudziesty ósmy dialog zawiera długą analizę *Pater noster*¹⁹. Pineda nie wykazuje się wielką oryginalnością, ale powraca, z ogromną erudycją, do wszystkich minionych interpretacji. „Dobra wieczne stanowią przedmiot trzech próśb, dobra ziemskie czterech”

Jeden z bohaterów zauważa, że każda z trzech próśb pokrywa się z całością życia chrześcijańskiego i wystarczyłaby ona sama („jeśli jesteśmy świętymi, to wystarczy i pozostałe prośby są niepotrzebne”). Tym niemniej, jego interlokutor prowadzi go do uznania, że trzy prośby zazębiają się logicznie (i koniecznie): uświęcenie imienia, które jest wejściem świętych do chwały, wiedzie przez służbę w królestwie, a więc i posłuszeństwo woli (s. 407 i 420).

4. Konkluzja

To szybkie przejrzenie pozwala uwypuklić dwie linie interpretacyjne, tę, która widzi w *Pater noster* program życia – i która wyjaśnia trzy pierwsze prośby na sposób ascetyczny – i tę, które dostrzegają ukrytą rzeczywistość trynitarną, pozwalając na interpretowanie ich w kluczu mistycznym. Obie te linie przyniosły owoce i nie wydają się być wyłącznymi, ale odzwierciedlają bogactwo modlitwy, której złożoności żadne wyjaśnienie wyczerpać nie zdoła.

Tłum. Sławomir Radulski SAC

Nota o autorze: Jean-Robert Armogathe, ur. w Marsylii (1947), paryski kapłan (1976), emerytowany dyrektor École Pratique des Hautes Etudes, członek korespondent Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, przewodniczący frankofońskiej edycji Communio.

¹⁸ Pineda 1963.

¹⁹ Pineda 1949.

Bibliografia

- Augustyn, *Phileremi Palaeologi De oratione dominicali ex variis sententiis S. Augustini*, Paris, 1673 (tł. fr. z 1674 przez jansenistę Guillaume Le Roy).
- Cyprian z Kartaginy, *L'Oraison dominicale*, Réveillaud, M., PUF, Paris, 1964.
- Dalmaiz I.-H., *Un traité de théologie contemplative. Le Commentaire du Pater de s. Maxime le Confesseur*, „Revue d'ascétique et de mystique”, 29 (1953) s. 123-160.
- Hamman Adalbert G., *Le Notre Père dans l'Église ancienne*, Ed. franciscaines, Paris 1995 (3e éd. augmentée du *Pater expliqué par les Pères*, 1952).
- Jan Kasjan, *Conférences*, tł. E. Pichery, Sources chrétiennes 54, 2009.
- Osuna Fr. de, *Tercer Abecedario*, éd. M. Andrés, Madrid 1972.
- Philocalie des Pères neptiques* (tł. z fr. Jacques Touraille), 11 vol. 1979, 2 vol. w Desclée de Brouwer et J.C. Lattès, 1995, Éditions de Belfontaine, 2004.
- Pineda Juan de, *Declaración del Pater Noster*, „Místicos franciscanos españoles”, t. 3, BAC, Madrid 1949, p. 371-457.
- Pineda Juan de, *Diálogos familiares de la agricultura cristiana*, Biblioteca de autores españoles, 5 vol., Atlas, Madrid, 1963-1964.
- Riou A., *Le monde et l'Église selon Maxime le Confesseur*, Beauchesne, Paris 1973.
- Solignac A., *Pater Noster*, w: *Dictionnaire de spiritualité*, XII-1, Beauchesne, Paris 1984, kol. 388-413.
- Théodore de Mopsueste, *Homélies catéchétiques*, tł. Muriel Debié, Guy Couturier, Th. Matura, Editions Migne, Paris 1996.

Streszczenie

Komentarz egzegetyczny nie wyczerpuje bogactwa *Ojcze nasz*. Chcemy tu przedstawić kilka duchowych interpretacji modlitwy, wychodząc od trzech pierwszych próśb, które dotyczą Pana: imię, królestwo, wola. Zbierają one w sobie postępujące objawienie Biblii, trzy etapy, które nadają rytm świętej historii: prorocki, królewski i kapłański.

To szybkie przejrzenie pozwala uwypuklić dwie linie interpretacyjne. Pierwsza widzi w *Pater noster* program życia i wyjaśnia trzy pierwsze prośby na sposób ascetyczny. Druga dostrzega w nich ukrytą rzeczywistość trynitarną, pozwalając na interpretowanie ich w kluczu mistycznym. Obie te linie przyniosły owoce i nie wydają się być wyłącznymi, ale odzwierciedlają bogactwo modlitwy, której złożoności żadne wyjaśnienie wyczerpać nie zdoła.

Słowa kluczowe: Augustyn z Hippony, Cyprian z Kartaginy, Franciszek z Osuna, Grzegorz z Nyssy, imię, Jan Kasjan, Juana Pérez de Pineda, królestwo, Maksym Wyznawca, Modlitwa Pańska, Ojcze nasz, prośba, Rupert z Deutz, Teodor z Mopsuestii, Tertulian, tradycja łacińska, tradycja grecka.

Resumé

Les lectures spirituelles des trois premières demandes

Le commentaire exégétique n'épuise pas la richesse du *Pater*. Nous voudrions ici présenter quelques interprétations spirituelles de la prière, à partir des trois premières demandes concernant le Seigneur: le nom, le règne, la volonté. Elles récapitulent la révélation progressive de la Bible, les trois étapes qui rythment l'histoire sacrée: prophétique, royale et sacerdotale.

Ce rapide survol permet de dégager deux lignes d'interprétations, celles qui voient dans le *Pater* un programme de vie – et qui interprètent les trois premières demandes en mode ascétique – et celles qui perçoivent une réalité trinitaire cachée, permettant

de les interpréter en clef mystique. Ces deux lignes ont porté des fruits, elles ne semblent pas exclusives, mais reflètent simplement la richesse d'une prière dont aucune explication ne peut épuiser la complexité.

Streszcz. i tłum. **Sławomir Pawłowski SAC**

Mots-clés: Augustin d'Hippone, Cyprien de Carthage, Francisco de Osuna, Grégoire de Nysse, Jean Cassien, Juan Pérez de Pineda, Maxime le Confesseur, nom, Notre Père, prière, Prière du Seigneur, règne, Rupert de Deutz, Tertullien, Théodore de Mopsueste, tradition grecque, tradition latine, volonté.